

3. fejezet

PLATÓN ÁLLAMTANA^{*39}

Az emberi gondolkodás legnagyobbjainak sajátja, hogy minden korszak újat talál bennük. Újból és újból vissza kell térnünk hozzájuk, mert minden haladásunk csak jobban megérteti őket velünk. Ilyen örök forrása a tanulásnak, az erkölcsi emelkedettségnek, a vigasztalásnak és a művészeti gyönyörűségnek Platón. És mélységeire különösen jellemző, hogy ez a hervadhatatlanság nemcsak azoknak az írásainak sajátja, amelyek a filozófia elvontabb kérdéseivel foglalkoznak, hanem azoké is, amelyekben politikai tanításait hagyta ránk. Pedig rendszerint ezek szoktak legelőször elfonnyadni. A dolog természetében rejlik, hogy a politikai gondolkodás viseli magán leginkább korának bélyegét. A politika izzó levegőjében könnyebben tévesztjük össze az örök igazságot egy-egy korszak múltóbb részével. Ezért sűrűn esett meg nagy gondolkodókkal is, akik maradandót alkottak a logikában, metafizikában, az ismeretelméletben vagy az etikában, hogy csakhamar zátonyra kerültek, mihelyst a politika vizeire merészkedtek.

Platónnak politikája is örök frissességben tündöklök. Ha eltekintünk főleg a rab-szolgaságot illető nézeteitől, valamint attól, hogy félelmedéssel Krisztus születése előtt nem ismerhette az embernek minden külső helyzettől független méltóságát és erkölcsi értékét, az állammal foglalkozó dialógusai a politikai bölcsesség és az államtudásról szóló tudás minden időkre szóló forrásai maradnak.

Platón politikai gondolkodásának sarkköve az a tétel, hogy minden állam legelső és legfontosabb kérdése: kiknek kezére adjuk a politikai hatalmat? Csak egészen ritka kivételes egyéniség az, akinél jó kezekben van egy állam kormányának rúdja. A nyers tömeg sohasem alkalmas arra, hogy a kormányhatalmat gyakorolja. Az ő erénye csak az, hogy felismerje az uralkodásra alkalmas embert, s hogy magát alárendelje a bölcs vezetésnek. Ebből adódik a platóni államideál fundamentuma. Az

* Szerző bemutatta a Magyar Filozófiai Társaság 1920. évi március hó 13-án tartott ülésén.

ideális tökéletességű állam akkor valósul meg, ha ideális tökéletességű vezető, vagyis olyan ember kerül az élére, aki úgy erkölcsi tekintetben, mint ismeretek és gyakorlati bölcsesség, az emberekkel bánni tudás és élettapasztalat dolgában egyaránt magasan áll, és akinek a többiek alárendelik magukat.

Ezt a gondolatot fejezi ki Platón igen furcsa és első hallásra megdöbbentő fogalmazásban a *Politeia* [Az állam]⁴⁰ című művének legtöbbit idézett és sokat bírált, sokszor meg is mosolygott, de legtöbbször igen alaposan félreértett tétele. Ezt Platón, a finom művészi hatások titkának nagy mestere, e könyvének éppen kellős közepére helyezte, mintegy ezzel is jelezve, hogy a nagy gondolat csúcsára jutottunk fel, ahonnan jó kilátás nyílik a már megtett és a még megteendő útra. Mint ilyen esetekben tenni szokta, lassított lépésben és nem minden ünnepélyesség nélkül közeledik a cél felé. Szókratésze, aki sokáig unszoltatja magát, hogy rátérjen erre a kérdésre, hosszas és ismételt szabadkozás után végre így szól:

– Azt hiszem, egyetlenegy módja van, hogy az államok megközelítsék az állam ideálját. Persze, nem könnyű, nem is csekély változást jelentene, de mégsem lehetetlent.

– Ugyan mifélett? – kérdi Glaukon, akinek várakozása már a végsőkig fel van csigázva.

– Jó, belemegyek hát abba – mondhatja Platón Szókratésszel –, amit az ellenvetések legnagyobb hullámának mondtunk előbb. Kimondom végre a szót, ha mindjárt a nevetség és a becsmérlés hulláma fog is előnteni. Halld hát, amit mondok!

– Hadd halljam – biztatja Glaukon.

Mire Szókratész:

– Ha a filozófusok nem válnak az államok királyáivá, vagy ha a királyok és hatalmasok nem foglalkoznak alaposan a filozófiával; ha ez a kettő, politikai hatalom és filozófia, mondom, nem válik eggyé...: sohasem lesz vége a bajnak, kedves Glaukon, az államok, sőt, ha jól látom, az emberiség életében. Ez az, amit kimondani már oly sok ideje habozom, mert tudom, mennyire ellentétes a közzelfogással.

A hahota, amelyet Platón előre sejtett, csakhamar fel is harsant Athén színpadán, és az élcelődés még harmadfélezer év múltán sem némult el: „Ha keményen akarnék megfenyíteni egy tartományt, filozófussal kormányoztatnám“ – mondotta Nagy Frigyes Platón e helyére célozva.

S aki Platónnak ezt a nyilván akarattal kissé kihívóan alkalmazott mondatát a munka egészéből kiszakítva veszi szemügyre, s nem nézi annak s az azt követő mondatnak az igazi értelmét megadó fejtegetéseket, az maga is könnyen a gúnyolódók pártjára fog állni, és az ő lelkéből fog szólni az az ellenvetés, amelyet maga Platón ad Adeimantos⁴¹ szájába, hogy ugyanis, akik a filozófiát élethivatásukul választják, gyakran oly félszeg alakokká csavarodnak, hogy még a legjava is hasznavehetetlenné válik a kormányzásra.

Platón megfelel erre az ellenvetésre. A vita azon fordul meg, mit értsünk filozófuson. Platón nem hagy az iránt kétséget, hogy az ő filozófusa nem az, aki filozófiai

kérdésekkel foglalkozik. Az ő filozófusa csak az, aki az igazságot meg is találta. Ez pedig csak olyan ember lehet, aki szívének egész melegével törekszik az igazságra; aki már természeténél fogva képtelen bármi hazugságra; akinek ösztönei elfordulnak az alacsony kedvtelésektől; nyereségvágy, hiúság, kicsinyes szűkkeblűség el nem ékteleníthetik az ilyent; egész valója csak a nagy egészre irányulhat isteni és emberi dolgokban egyaránt; az életet nem becsülheti kelleténél jobban, a halál nem rettentheti; összeférhetetlen és igazságtalan nem lehet; emlékezetének élesnek kell lennie, nem pedig olyanak, mint a szita; lelke nem tűrhet meg semmi mértékellenest, hanem a nemes összhangra kell, hogy hangolva legyen.

Szóval, a Platón filozófusa nem más, mint az ember eszménye, az igaznak, szépségnek s jónak egyaránt szolgáló nemes lélek.

Igaz ugyan, aki a maga továbbképzésével és az igazság kutatásával foglalatoskodik, az könnyen elfordul minden gyakorlati tevékenységtől, és úgy félrevonul, mint ha már életében is a boldogok szigetén andalogna. Úgy kerüli az alacsony gondolkozású tülekedők zaját – mondja Platón –, mint ahogy az ember fedél alá menekül, amikor porfelleget és záporosót kerget maga előtt a vihar.

A Platón bölcse nem ezt teszi. Az nem önző kedvtelésként űzi a kutatást, hanem, miután megpillantotta az igazságot, állama javára igyekszik azt értékesíteni. Ezért visszatér tülekedő embertársai zajába, hogy vezetőjük legyen a helyes úton.

Ezért Platón e gondolatát nem fogják fel helyesen, akik Windelbanddal⁴² egyetértve azt tartják, hogy Platón a tudomány uralmát követelte. A Platón filozófusa attól is igen távol áll, amit ma a tudomány emberén érteni szoktunk. Arról sem lehet szó, hogy olyas értelemben gondolt volna a politikának tudománnyá válására, mint ahogy újabban a szociológia használja ezt a fordulatot, hasonlóképpen kikelve a kontár politikusok ellen, s a társadalmi élet állítólagos természettörvényeinek megfelelő politikát követelve, amitől Comte-tól a Marx-követőkig hangosak az agitáció berkei. Mi sem állna távolabb Platón gondolkodásától!

Nehogy azt vélje tehát valaki, hogy egyébként igen tiszteletre méltó szaktudósokat, vagy a szó mai értelmében vett szakfilozófusokat akart volna az állam élére állítani.

De az sem jutott Platón eszébe, hogy államideálját és az annak keretébe illesztett intézményeket gyakorlati megvalósításul ajánlja. Akik ezzel a szemmel néznék a *Politeiát*, azok egyáltalán nem érthetnék meg azt. Ő jól tudta és kifejezetten meg is mondotta a *Politeiában* is, de még világosabban más dialógusokban, hogy ez az ideál nem e földről való. Egészen más annak a rendeltetése, mint az, hogy azt valaki máról holnapra a valóságba átültetni megkísérelje. Az ő ideális állama csak mérték akar lenni az állami intézmények helyességének megmérésére. Ez az ideál elérhetetlen messzeségben fénylik, mint minden abszolút ideál, de aszerint, hogy kisebb

vagy nagyobb távolságban maradunk el mögötte, jobbak vagy rosszabbak lesznek intézményeink.

Ha ideálisan bölcs és jó ember állhatna az állam élén, mondja Platón a *Politikosz* [*Az államférfi*]⁴³ című dialógusában, annak kezét nem volna célszerű törvényekkel megkötni. Minthogy azonban csak gyarló emberek kormányozzák az államokat, a kormányzatnak törvényeken kell nyugodnia. Ez a szempont az, amely a valóság világában ható uralmak legmélyebb különbségét teszi: vannak törvényes uralmak és vannak önkényuralmak. Mindkét csoporton belül pedig ismét aszerint tehetünk különbséget, amint egy-két ember, avagy többen, rendszerint a gazdagok, vagy végül a nagy tömeg kezén van a hatalom. Így áll elő a törvényes uralmak oldalán a királyság, az arisztokrácia és a demokrácia; az önkényuralom oldalán pedig a türannisz, az oligarchia és – külön görög szó híján – megint a demokrácia.

Amint az ismeretes, Aristotelész ezt a tant olyformán közörcülte-csiszolgatta tovább, hogy a három helyes és a három elfajult alkotmány különbségévé élesztette. Platón az egy eszményi alkotmánnyal a valóság világának hatféle nem tökéletes alkotmányát állítja szembe, és ezeket az eszménytől való távolságuk szerint sorakoztatja. Mert hiszen csakis az lehet a kérdés, hogy e hat nem tökéletes államtípus melyikében legkevésbé súlyos az élet, mert súlyosnak bizony súlyos az – mondja – azok mindegyikében. Nem is csoda, hogy így van. Sőt, ha más mesterség vagy művészet terén, teszem a festészet vagy építészet terén, is arra kényszerülnénk, hogy szótöbbség vagy sorshúzás útján vagy effajta módon kijelölt egyénnel előre megállapított szabályokhoz kötötten végeztessük azokat, bizonyos, hogy tönkre kellene menniük. Erős egy dolog lehet az állam, ha még az ilyen kormányzást is kibírja, s ha nem mindegyikük süllyed el, mint a léket kapott hajó, kormányosai gyarlósága folytán.

A tömeg uralma áll legtávolabb az állam eszményétől. A nagy tömeg ugyanis sohasem lehet a kiválóság birtokában. A bölcsesség és a tudás mindig csak kevesek kiváltsága. De kevesebb számú gazdag kezébe sem való az állam kormányának rúdja, mint ahogy a hajóét sem bízunk a gazdag utasokra. Az eszményi államot még az közelíti meg legjobban, amelynek élén a vezetésre termett, a „királyi művészet“ birtokában lévő férfi áll: a törvényeket tisztelő királyság a viszonylag legjobb államforma. Utána sorakozik a kevés ember törvényes uralma, ezt követi a törvényes uralmak sorában a demokrácia és nyomban utána jön a törvénytelen demokrácia. A tömeg uralma ugyanis sem jóban, sem rosszban nem képes nagyra, ezért mondja Platón a demokráciát a törvényes uralmak legsilányabbjának, de az önkényuralmak közt a még legtűrhetőbbnek. Utána a kevesek önkényuralma, az oligarchia garázdasága kerül sorra, és legalul áll minden alkotmányok legutálatosabbja, az egy-két ember kényuralma, a türannisz, amely – mint mindjárt látni fogjuk – semmi egyéb, mint amit modern néven diktatúrának hívnak.

Idáig jutott Platón az államformák tekintetében a *Politikoszban*. A *Politeiában* továbbment. Mert ha az állam eszménye abból adódott, hogy tökéletes erényű vezető

áll az állam élén, a nem tökéletes alkotmányt viszont annak kell jellemeznie, hogy az állam vezetésében nem az erények összessége, hanem csak egyikük vagy másikkuk, vagy éppen a vétkek egyike vagy másika nyilvánul meg. Így tehát a nem tökéletes alkotmányokat nem csak a politikai hatalmat gyakorlók száma fogja jellemezni, hanem valamely erkölcsi fogyatkozás.

Azt hiszitek – kérdi Platón –, hogy az alkotmányok isten tudja honnan, talán a tölgyekből vagy a sziklákból fakadnak, s nem inkább az államban uralkodó erkölcsi felfogásból és emberi jellemekből?

Mint ahogy pedig az uralkodók szelleme többé-kevésbé az egész államban uralkodó szellemmé lesz, Platón ilyenformán eljutott a különböző alkotmányok éltető szelleméhez is. Montesquieu ezt az ideát, hogy az alkotmányok mindegyikének megvan a maga alapeszméje, Platóntól tanulta. Ez a jelentősége a timokrácia, oligarchia, demokrácia és türannisz rajzának a *Politeiában*. Az egyik a vakmerő harcosok és hiú dicsőség-szomjasok állama, a másik a pénzsóvár gazdagok állama; a harmadik a féktelen szabadságimádók állama; a negyedik a teljes erkölcsi fékevesztettség állama; mind a négy szembeállítva a fogyatkozás nélküli erkölcsi eszmény államával.

Ne higgyük, hogy Platón nem tudta volna, hogy ezzel nem merítette ki az élet formáinak kifogyhatatlan gazdagságát. Egy helyütt – a *Törvényekben* – egyenesen meg is mondja, hogy az emberiség sok ezerféle államot alkotott már, de hozzáteszi, hogy ha az átmeneti formákra és a kevésbé jellegzetes válfajokra is kitérne, akkor vége-hossza nem volna az aprólékos fejtegetéseknek.

Ha azokat is a gyűjtő buzgalmával sorba fűzte volna – tehetjük hozzá mi –, akkor nem lehetett volna Platón, mert akkor be kellett volna érnie műveinek azzal az egy halhatatlanságával, amelyet azok tartalma biztosít számukra, és nem tetézhette volna meg azzal a másikkal, amely előadásának művészetéből fakad.

A következőkben néhány vonást ragadunk ki az állam főtípusairól festett e miniatűr képekből, amelyek emberismerete, lélettapasztalata és politikai tisztánlátása egyszerűsmind azt is jól mutatja, hogy Platón nem volt idegen e földi tereken, és amelyek harmadfélezer éves bölcsessége meglepő aktualitással csenghet napjaink magyarjainak fülébe.

A nyers tömeguralmat nem győzi ostorozni. Képzeljünk el – mondja a *Politeiában* – egy hajótulajdonost, aki nagyobb és erősebb mindenki másnál, de nagyothall, rosszul lát, és a hajóvezetéshez nem ért. Képzeljünk el továbbá, hogy garázda hajóslegényei mindenike azt tartja saját magáról, hogy őt illeti a hajó vezetése, holott egyikük sem ért hozzá, és egyikük sem tudná megmondani, hogy kitől s mikor tanulta meg ezt a mesterséget. Ha a tulajdonos mégis másnak adja kezébe a kormányt, az illetőt kidobják a hajóból, leitatják a tulajdonost, a hajót mindenestül kezükbe kapa-

rintják, és vígan dőzsölve meg garázdálkodva vitorláznak tovább, nem ügyelve sem a csillagok, sem a szelek járására.

Az erős, de nagyothalló és vak hajótulajdonos persze a nép. A garázda legények a hatalomért tülekedő demagógok.

– Nem olyan-e ezeknek a demagógoknak mestersége – kérdi egy másik helyt –, mint azé, aki egy hatalmas fenevadat nevel fel magának, és ellesi annak minden vágját; megfigyeli, mikor lehet hozzá közeledni, s mikor lehet megfogni, micsoda hangot ad, ha mérges, s minőt, ha jó kedvében van. Hiába hiszi az ilyen, hogy megtalálta a bölcsek követét, ha helyesnek nevezi, ami a bestiának kedves, és helytelennek, amitől az vadul, nos, akkor valójában sejtelve sincs róla, hogy ezek a vágjak szépek-e vagy csúfak, jók-e vagy gonoszok.

A nyers tömeg uralma valósággal csordultig van szabadsággal és a beszédek féktelenségével. Az ilyen államban mindenki azt teszi, ami neki tetszik. A korlátlan szabadság tulajdonképpen az alkotmányok legkülönbözőbb változatait teszi lehetővé, úgy hogy a szélső demokrácia keretein belül – akár a zsidárusnál – úgy válogathatunk az alkotmányokban. Az visel hivatalt és az bíraskodik, aki akar, és senki sem kérdi, hogy mivel foglalkoztak eddig, akik hivatal után nyújtják ki kezüket; elég, ha azt mondják, hogy a tömeg javát akarják. Az egyenlőség ez, egyenlően szétosztva egyenlők és nem egyenlők között.

A szabadságnak ez a féktelensége buktatja is meg a tömeguralmat, és kergeti zsarnokságba, hogy ne mondjuk mai szóval: a diktatúrába. Ha a demokrácia meg-részegszik a szabadság erős borától, a rend csakhamar felbomlik. Az alattvalók úgy viselkednek, mintha uralkodók volnának, az uralkodók pedig mintha alattvalók volnának. A tanítók félnek tanítványaiktól és hízelegnek nekik, a tanítványok pedig nem viseltetnek tisztelettel tanítóik iránt; az ifjak az öregekkel, a rabszolgák urakkal egy sorba helyezkednek, ilyen államban végül még az állatok is undorodni kezdenek a rendtől. Ha nem tapasztaltam volna magam – mondja Platón –, el sem hinném, hogy még az állatok is mennyivel szemtelenebbek az ilyen államban, mint egyebütt, hogy szabadságuk és méltóságuk tudatában még a lovak és szamarak is nekimennek az utcán mindenkinek, aki szembe jó velük, ha nem tér ki előlük. A polgár lelke pedig oly érzékennyé válik, hogy a kényszernek még legenyhébb kísérletét is méltatlankodva utasítja vissza, és végül inkább teljesen lemond a törvények tiszteletéről – az írott törvényekéről és a hagyományos szokásokéről egyaránt –, hogy a világrt se legyen alárendelve az egyik polgár egy másiknak.

A túlzás azonban itt is csakhamar az ellenkező végletbe szokott átcsapni. A szabadság túlságba vitele szolgaságra vezet. A zsarnokság a demokráciából fejlődik, és a szabadság netovábbja vezet a legkönnyörtelenebb szolgaságra.

A demokrácia bőven tenyészt henye munkátlanokat és tékozlókat, amelyek keményebbjei vezetőkké lesznek, tunyább része pedig azok követőit szolgáltatja. Az előbbieket a fullánkos herék, az utóbbiakat a fullánktalan herék. Az erélyesebbje

szónokol és cselekszik, a többi pedig körülzummögi a szószéket, és nem enged szóhoz jutni mást, mint aki az ő véleményükön van. Mellettük csak két osztályt találunk: a csekély számú gazdagokat és a keze munkája után élő tulajdonképeni népet. Ezt az utóbbit, amely számánál fogva döntő súlyú, azzal igyekeznek megnyerni a vezetők, hogy a gazdagokat, megfosztják vagyonuktól. A gazdagokat minden megmozdulásuk esetén azzal vádolják, hogy a nép ellenségei, s még ha bele is törődnek a dolgok új rendjébe, azzal izgatnak ellenük, hogy szívük mélyén mégiscsak oligarchák – vagy ellenforradalmárok, mondhatnék kevésbé görögösen. Ha aztán a tudatlan nép az izgatók hatása alatt veszélyezteti az életüket, végül is nem marad más választásuk, mint hogy ellenforradalmárokká legyenek. Ebből aztán vádemelések, perbe fogások és elfogatások lesznek. – Semmi sem új a nap alatt!

A tömegnek továbbá mindig az a szokása, hogy valakit istenít s ezzel mindenhatóvá tesz. Az ilyen néptribunból lesz a zsarnok, mint ahogy a mesebeli ember, aki az áldozati állatok részei közé aprított emberi beleket megízleli, elkerülhetetlenül farkassá változik. Mihelyt az ilyen néptribun nem atall polgártársai életére törni, mihelyt istentelen ajakkal megízleli a testvérgyilkosságot, mi más sors vár reá, mint hogy emberből farkassá változzék? Platón nem oly pesszimista, mint Hobbes, és a *homo homini lupus* elvét csak a türannoszra korlátozza.

De aztán a türannoszra sincs más választása. Mert ha ellenségeinek nem sikerül őt elűzni, vagy a népet ellene fellázítani, akkor titkos merényletekkel próbálkoznak; mire a zsarnok testőrséget kér a néptől, nehogy a nép elveszítse védelmezőjét.

Platón mindezt úgy adja elő, mint egy a tapasztalatból jól ismert egymásutánt, amelynek megvan a maga törvényszerű sorrendje.

Ha a vagyonos ember azt látja, hogy a dolgok idáig jutottak, hanyatt-homlok menekül, nem szégyellve, hogy esetleg gyávának látszik. Ha nem menekülne – mondja Platón –, úgy nem kerülne abba a helyzetbe, hogy még egyszer szégyenkezzék: aki kézre kerül, halál fia.

Íme, a népvészér zsarnokká vedlett! Egy ideig ugyan még nyájasan mosolyog, fűt-fát ígér, s váltig erősítgeti, hogy ő nem zsarnok. Csakhamar azonban háborúkat kell felidéznie, hogy a népnek vezérre legyen szüksége. Ezek aztán alkalmas ürügyül szolgálnak neki, hogy eltegye láb alól azokat, akikről azt gyanítja, hogy hatalmának útját állhatnák. Ezért viszont állandóan hadat fog viselni. Ez azonban meg fogja őt gyűlöltetni. Még hívei közül is a bátrabbak és befolyásosabbak nyíltan helyteleníteni fogják ezeket az állapotokat, úgy, hogy ezeket is el kell tennie láb alól. Így aztán üldözni fog mindenkit, aki bátor, előkelő, nagylelkű, belátó vagy gazdag és nyomorult semmirekelőkkel lesz kénytelen barátkozni. Egyre nagyobb testőrségének fizetésére fel fogja használni a templomok kincseit és ellenfelei vagyont. Ha pedig ezeket is eltékozolta, mi egyebet tehet, mint hogy magát és cimboráit, barátait és barátnőit a néppel tartassa el. A nép ilyenformán cseberből vederbe jutott: a szabadság féktelen-

sége folytán a szabadok alárendeltjéből rabszolgák rabszolgájává lett. Már pedig ez a szolgaság legkeservesebb formája.

Nem szükséges külön kiemelni, hogy ez az eleven leírás mennyire emlékeztet részben a francia forradalom bizonyos eseményeire, részben a magyar közelmúlt szomorú napjainak – megbomlott óramű módjára – szédítő gyorsasággal lepergett történetére.

De ne érezzük ki egyoldalúan a hasonlóságokat, s ne takarjuk el velük a különbségeket. Emlékezzünk meg e részben is Platón intelméről, aki a *Szophisztészben* [*A szofistában*]⁴⁴ azt mondja: A farkas is hasonló a kutyaéhoz, a legvadabb állat a legszelídebbhez; óvakodjunk a hasonlóságoktól, mert veszedelmes egy fajzat az.

A politikai irodalom története nem ritkán a kommunisták őseként könyveli el Platón. Ennek a félreértésnek az ad alapot, hogy Platón az állam ideáljáról festett utópiájában az állam vezetőit és hivatalnokait teljesen az állami élet eszmekörébe akarja vonni, és evégből el akar metszeni minden érdekszálát, amely őket ez eszményi magasságból ismét a magánélet bűvkörébe húzhatná. Ezért kívánja, hogy ne lehessen saját vagyonuk, hanem a többi polgár tartsa el őket. Csak éppen annyijuk lehessen, amennyire okvetlenül szükségük van. Ne is legyen külön háztartásuk; éléskamráikba bárki bármikor beléphessen; csak a lelküket ékesítse az isteni arany, de a földi aranyat-ezüstöt ne legyen szabad megérinteniük. Családi kötelek se vonhassák el őket magasztos hivatásuktól. Ne is lehessen külön családjuk; ne is ismerhessék gyermekeiket. Ők nem a magukéi, hanem az államéi, ők egy állami szerzetesrend fölkezt papjai.

Arról, hogy a magántulajdon meg a család a nagy tömegre nézve, vagy akár a gazdagokra nézve megszűnjék, Platónnál nincs szó. Ő nem az egyént akarja boldoggá tenni intézményeivel, hanem az államot nagygyá. Ő nem a világ javait akarja egyenlően felosztani, hogy mindenkinek egyenlő sok jusson – ami különben is lehetetlen. Sőt éppen a részesedés egyenlőtlensége mellett száll síkra, amidőn a vezetőket kizárja a részesedésből.

Platón azt hirdeti, hogy minden ember és minden osztály akként részesedjék a földi javakban, ahogyan azt a nagy egész érdeke kívánja. Senki se sandítson tehát irigy szemmel arra, hogy mennyi jut másnak, hanem csak azt nézze ki-ki, mi az ő kötelessége. A Platón állama nem jogokat osztogat, hanem kötelességeket szab meg.

Ez a felületesen Platón ún. kommunizmusának mondott elmélet igazi arculata. Nem a kommunizmus lidércfénye csalogatta Platón, hanem inkább az az eszmény derengett lelkében, amelyet a katolicizmus később a klérus, s különösen a szerzetesrendek képében valóra váltott.

Platónnak nem egy tanát ma ismét jobban értjük, mint régebben; így például a pedagógiának a politikával való szoros összefüggését. Platónnál a pedagógia az államról szóló tudomány egyik fejezete, sőt nem is alárendelt fejezete.

Az egészséges államnak sok mindenre van szüksége, amit nem adhatnak meg neki a törvény paragrafusai. Az állam a lelkek buzgó készségét áhítja, a polgárok önként ajánlott áldozatait, szellemüknek az alacsony gondolkodás salakjától mentes emelkedettségét. Idáig pedig nem ér fel a kényszer; ez csak a neveléstől, a hajlékony ifjú léleknek államias, ma úgy mondjuk, nemzeti szellemben való formálásától remélhető. Sőt csakis nagy nemzetnevelő lehet kiváló államférfi. A nagy államférfinak egyik legfontosabb dolga, hogy polgártársait rosszabb emberekből jobb emberekké alakítsa. Hogy nagy államférfiú volt-e Periklész? Platón azt feleli erre a *Gorgiaszban*: Ha az lett volna, akkor az athéniaknak rosszabb embereknek kellett volna lenniük, amikor ő először szólt hozzájuk, mint akkor, amikor utoljára hallották.⁴⁵

E részben Platón, de egyáltalán a görög szellem rendkívül tisztán látott, míg a mi szemünk látását nem egy zavaros század gomolygó eszmeköde teszi olykor homályossá. Csak egy szempontból maradt el Platón napjaink ideálja mögött. Mi az egész nemzetet egyaránt, annak legkisebb polgárát is telítettnak akarjuk látni az állam eszméjével; a nemzeti szellem tükröződését ott akarjuk látni minden arcon. Platón, a görög arisztokrata, kevesebbel éri be. Ő csak a vezető osztály nevelésére gondolt, amely a katonát, a hivatalnokot és az uralkodót adja.

Platón még a művészetet is csak nemzetnevelő vagy nemzetrontó oldaláról nézi. A szavak csengését, a zene varázsát, a tánc bűbáját, a vonalak és színek harmóniáját, ő, az istentől megáldott művész, kérlelhetetlen szigorral nyomja el, ha nem illeszkednek az állam szolgálatába. Sem a tartalom, sem a forma tekintetében nem ismeri el a művészet játszi öncélúságát.

Még a dajka is csak olyan mesével altassa el a gyermeket, hogy az állam szempontjából kívánatos benyomás érje annak viaszként lágy lelkét.

Ki kell hagyni a költők műveiből mindazokat a helyeket, amelyek az alvilágot szomorúnak vagy rettenetesnek festik. Nem mintha nem volnának költőiek. Sőt, minél inkább azok, annál kevésbé valók oly ifjaknak és férfiaknak, akiknek hazájuk szabadságáért küzdve a rabságtól jobban kell félni, mint a haláltól. A Platón államában nincs helye az oly költői leírásoknak, amelyek az isteneket és a hősöket jajveszékelve vagy mértéktelenül kacagva mutatják be. Némuljon el a lírai költészet mindama formája, amelynek panaszos hangja férfiatlan, vagy amelynek lágy olvadozása bágyasztóan hat. Ezért semmi szükség a sokhúrú hangszerekre, legkevésbé pedig a fuvolára. S ezért sohase hajszoljuk a verslábak tarka változatosságát, hanem elégedjünk meg az önérzetes férfi beszédéhez méltó ütemekkel.

Legyen a művészet olyan, mint az egészséges vidék, hogy bármely oldalról érintse az ifjakat a szépnek hatása, a tiszta hegytetőről jövő friss szellőhöz hasonlóan érje lelküket.

Platón nem egy politikát írt, hanem kettőt. S nem pusztán ezt a kettőt tervezte, hanem négyet tervezett. A teljesen befejezett *Politeián* és az élete alkonyán megírt *Törvényeken* kívül, amelyeket már csak az utolsó simítástól fosztott meg a halál, Platón még két politikát tervezett: a *Kritiasz* című államregényt, amely töredék maradt, és a *Hermokratészt*, amelyet már meg sem kezdhetett. Ezek a különböző politikák úgy viszonyulnak, illetve viszonyultak volna egymáshoz, hogy a *Politeia* tárja elénk az állam abszolút ideálját, amely messze felette áll minden megvalósíthatóságon, és úgy emelkedik ki az e földön létező és létezett, netalán létesíthető államok közül, mint valami Isten az emberek közül. De Platónnak sohasem jutott eszébe, hogy balga gyermekként fusson az égi szivárvány után, hogy azt kezével elérje: az elérhető ideált a *Törvényekben* igyekezett megrajzolni. Az előbbi a cél, az utóbbi a hozzá vezető eszköz. Abszolút ideál csak egy lehet, de relatív ideál, több is lehetséges. A hegy csúcsát esetleg több úton is megközelíthetjük. A relatív ideál ugyanis az abszolút ideálon kívül a számba veendő tényleges viszonyokra is figyelemmel van. Platón a legjobb állam képén kívül megfestette a másodsorban, és meg akarta festeni a harmadsorban legjobb állam képét is. Nem mintha a *Törvényekben* valamit visszavett volna abból, amit a *Politeiában* mondott, hanem azért, mert nemcsak a célt akarta megmutatni, hanem a hozzá vezető utat is.

Ezzel Platón lefektette a politika tudományának minden időkre helyes alapjait, kikerülve annak két fő hibáját: a vak utópizmust és a világtalan empirizmust. Az előbbi azt hiszi, hogy ha megragadta az ideálnak valamelyik csücskét, azt azon módon lerán- cigálhatja ide a földre, hogy itt e siralomvölgyében és bűnök fertőjében apró paragrafus-szegekből iziben kikovácsolja nekünk a mennyek országát. Az utópista azt hiszi, hogy ha az erkölcsi ideál valamelyik foszlányát kitűzi lobogóul a politika földjén, akkor azt – a sarkutazó foglálásainak mintájára – ezzel már meg is hódította az Isten országa új gyarmatául. Igen egyszerű mesterség volna ez az ő politikájuk. Az erkölcs tan minden embernek egyforma méltóságát hirdeti? Nosza hát, döntsünk le minden korlátot ember és ember közt, s tegyük meg politikai atomnak a mézítelen embert! Nem a szabad ember szabad meggyőződéséből folyó cselekvését kívánják-e az erkölcs parancsai? Rajta hát, a gyorskezü utópizmus sietségében az ördögök gyűléseit és a démonok hazugságait is szabaddá tenné. Az erkölcs szigorúan tiltja, hogy ne ölj. Az utópista politika azt hiszi, hogy nem volna következetes, ha az állam kezéből nem ütné ki a védekező és a büntető kardot.

Ez a rövidlátó applikáció azért is veszedelmes, mert nemes eszmények piruláiba keveri az államrontó mérget.

Ellenlábasa a fölfelé nem tekintő empirizmus, amely vezércsillag nélkül, a göröngyök közt botorkálva szeretné meglelni az állami élet helyes útját. Célszerűen akar-na cselekedni cél nélkül; az utat kérdi, de nem tudja megmondani, hogy a hova vezető utat.

A Platónban való elmélyedés megóvhatna mind a két véglettől. Már csak ezért sem fogadhatjuk meg szó nélkül Sir Pollock Frigyesnek,⁴⁶ az oxfordi egyetem tanárának tanácsát, aki azzal kezdi az államtan történetét, hogy amint a jó bráhmán⁴⁷ munkájának megkezdése előtt sohasem mulasztja el üdvözölni Ganesát,⁴⁸ a tudomány patrónusát, úgy mi, az államtudomány munkásai, köszöntsük munkánk elején – Arisztotelészt. Köszöntsük bízvást, előbb azonban mégis illik meghajolnunk Platón előtt!

4. fejezet

TÖREDÉKEK XENOPHÓNRA

[Szakirodalom] Hildebrand, 225-279., Mohl.⁴⁹

Szül. Kr. e. 444; megh. 354.⁵⁰ Életéről keveset tudunk. Nagy hatással volt rá, hogy Szókratész társaságába és tanítványai közé került. Húszéves korában részt vett a peloponnészoszi háborúban. A háború végeztével egyik barátja, aki Kúrosz perzsa helytartó⁵¹ udvarában tartózkodott, meghívja Eló-Ázsiába, hogy megismertesse Kúrosszal, akivel benső barátságba jutott. El is kíséri Kúroszt Perzsiába a bátyja ellen indított háborúba, s miután Kúrosz elveszítette seregét, nagy lélekjelenlétével, bátorságával és kitartásával megmenti a görög csapatokat, amelyek a Kúrosz seregének egyik részét alkották, és hazajuttatja őket hazájukba. Kúroszhoz való csatlakozása és Spárta iránti rokonszenve miatt számúzik Athénból.

Munkái közül fontosabbak: *Emlékezések Szókratészre, Háztartástan, Görög történelem*.⁵² Mesterétől, Szókratésztől átvette az athéni népuralom iránti ellenszenvét. Ideálja a spártai alkotmány volt. Kúrosz hatása alatt a monarchia felé fordul. *Hieron* c. munkájában⁵³ a türannosz szenvedéseit írja meg.

Küropédiájában ugyan részben történelmi alapon áll, de a történelmi tényeket önkényesen és céljának megfelelően változtatja, alakítja, úgyhogy inkább az első államregényt kell benne látnunk, semmint historiai valóságot.

Küropédia című művében államregényt nyújt. Kúrosz neveltetése és története formájában mondja el mindazt, amit az államfő kívánatos tulajdonságairól gondol.

Abból a tapasztalatból indul ki, hogy nem könnyű dolog az emberek felett uralkodni. Milyen sokféle államot alkottak már meg, a legkülönbözőbb államformákkal. Sőt néha még egy családon belül is azt látjuk, hogy a családfő nem képes csekély számú alattvalóját féken tartani, s engedelmességre szorítani.

*Első
könyv,
I. fejezet*

Látunk viszont kivételesen olyan uralkodókat is, akiknek az emberek szívesen engedelmeskednek. Bármikor engedelmeskednek olyasvalakinek, akit sohasem láttak, és akit sohasem fognak látni. Vannak esetek, amidőn az uralkodó nemcsak saját fajtája felett uralkodik, hanem idegen népek is szinte özőnlenek uralma alá. Szinte úgy tetszik, mintha a népek egyebet sem óhajtanának, mint hogy az illető uralkodó hatalma alatt álljanak. Xenophón ebben csodálatra méltó jelenséget lát, és Kúrosz jó-részt költött históriájában vizsgálat tárgyává teszi, hogy ennek az eszménynek létrehozásában mi a szerepe a származásnak, a természetes képességnek és a nevelésnek.

Az uralkodás művészete és feltételei a könyv tulajdonképpeni témája. Hogyan van az, hogy az emberek szívesen alárendelik magukat némely uralkodónak? Hogyan lehet az emberek felett uralkodni?

Íme maga a pusztá uralom mint probléma és mint cél. Xenophón éppúgy bámulva rácsodálkozik a sikeres uralkodóra, mint 2000 esztendővel későbbi utóda, Machiavelli. Hasonlít hozzá a probléma megfogalmazásában, s mint látni fogjuk, sok tekintetben annak megoldásában is. Közvetlen befolyással is volt utódjára. Ő az ókor Machiavellije.